

a téma iránt vonzódók elmélyíthetik ismereteiket. Tervek szerint a tárlathoz készül majd katalógus és egy virtuális kiállítás is. Emellett a rendezők szeretnék vándorkiállítás formájában mind vidéken, mind a szomszédos országokban élő magyarlakta régiókban is bemutatni a kiállítást.

TÓTH DOMINIK

BESZÁMOLÓ A „GÖDÖLLŐ A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN” CÍMŰ KONFERENCIÁRÓL

A Gödöllői Királyi Kastély színházterme adott otthont 2022. december 9-én a *Gödöllő a második világháborúban* címmel megrendezett konferenciának. Az előadók a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum (HM HIM), a Gödöllői Városi Múzeum (GVM), a Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft. (GKK) és az Enviroverse Hungary Kft. munkatársai közül kerültek ki.

A konferencia nyitányaként köszöntőt mondott Újváry Tamás, a GKK ügyvezető igazgatója és Kerényiné Bakonyi Eszter, a GVM igazgatónöje. Köszönetet mondtak a szervezésért, valamint kifejezték abbéli örömeiket, hogy a konferencia fókuszában a város – kissé elfeledett – második világháborús történelme áll.

A délelőtti szekció első előadását *Magyar páncélvonatok a második világháborúban* és a *Budapest-körüli harcokban* címmel Illés András (HM HIM) tartotta meg. A téma aktualitásához hozzájárult az a tény is, hogy a címben említett haditechnikai eszköz, a jelenleg is dúló orosz–ukrán háborúban is felbukkant.

A szakember hangsúlyozta, hogy főleg az első világháború éveiben elterjedő, páncéltal ellátott és felfegyverzett vasúti szerelvények egyáltalán nem ad hoc módon, hanem előzetes tervek alapján épültek meg. A könnyű- és nehézfegyverzet egyaránt megtalálható volt rajtuk, sőt nem volt ritka a légvédelmi fegyverzet telepítése sem. Magyar viszonylatban az eszköz az első világháborúban kezdte pályafutását, 1918 előtt tizenegy darab készült el Magyarországon, és főként biztosító feladatokra szánták őket.

Az előadásból az is kiderült, hogy a második világháború idején a hazai gyártású páncélvonatok harci alkalmazására az 1944–1945-ös harcok alatt került sor. Az eszközök a budapesti és a főváros környéki harcokban játszottak igazán komoly szerepet. Páncélvonat működött és látott el harc feladatokat egyebek mellett a mai gödöllői HÉV vonalán is, sőt később a városon belüli harcokban is volt szerepük: a villamos sínekre gördített, majd megrongált futóművű lövegkocsik alkalmi géppuskaállásként is funkcionáltak.

Bakondi József (HM HIM) *Páncélosok és harceljárásaik a Budapest és környéki hadműveletekben, 1944. október – 1945. február* című előadásának első részében

a páncélos hadviselés elméletének kidolgozóirol ejtett szót (Basil Henry Liddell-Hart, John Frederick Charles Fuller, Heinz Guderian, Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkij). Kiemelte, hogy a tűzerő–védelem–mozgékonyág erényhármásának, és a gépesítés fontosságának felismerése a teoretikusok részéről nagyban hozzájárult a páncélozott harcjárművek gyakorlati alkalmazásának sikereihez.

Az előadó rámutatott arra is, hogy a fentiekre támaszkodva a második világháború alatt a német fél tudta a leglátványosabb harctéri sikereket felmutatni. Gyors, látványos (kezdeti) sikereiket összefegyvernemi, sőt olykor összhaderónemi műveletekkel érték el. A harckocsik személyzetének kiképzésére igen nagy hangsúlyt fektettek: ez kezdetben tizenhét hétig tartott, de a háború előrehaladtával előbb tizenkettő (1943), majd hat hétre (1944) csökkent. Ennek során a legnagyobb hangsúlyt a harcjárművezetésre és az irányzóképzésre helyezték. A hadnagy ezen a ponton megjegyezte, hogy a mai modern hadseregekben (az Amerikai Egyesült Államok Hadseregét is ideértve) is jellemzően hat hetet fordítanak erre a szakképzésre.

Ezzel szemben a Szovjetunió hadseregében az alapszintű harckocsivezetés képességének elsajátítása volt a cél, mivel a képzés terén a mennyiségi követelmény dominált a minőségivel szemben. Mindezek ellenére a budapesti harcok idejére már kikristályosodott az a módszere a harckocsikra alapozó, négy lépcsőben (roham-, sikerkifejlesztő-, légi-, tartaléklépcső) végrehajtott támadásnak, amely ellen a szemben álló fél mindössze ellenlökések sorozatával tudott reagálni.

A gödöllői királyi kastély a második világháború éveiben címet kapta Kaján Marianna előadása (GKK). Az egykori királyi rezidencia 1920 és 1944 közötti története volt fókuszban, amikor az objektum Horthy Miklós kormányzó és családja pihenőhelyként funkcionált.

A kormányzói család jellemzően az augusztus–szeptemberi hónapokat töltötte itt, ezért az esetleges karbantartási munkálatokat minden év július 31-ig be kellett fejezni. A hallgatóság megtudhatta, hogy a család mellett ilyenkor a helyszínre érkeztek a testőrség kijelölt tagjai, valamint a kiszolgáló személyzet is, jelentősen felduzzasztva az itt lakó állandó személyzet létszámát. Bár az 1930–1940-es években felújítások zajlottak le a kastélyban – a kormányzó és családja ugyanazokat a szobákat használta, mint annak idején a királyi pár –, a bútorzat nagypolgári jellegén nem változtattak. Ekkoriban a kastély egyszerre volt protokoll helyszín, tiszti üdülő és hivatali bázis.

Az előadó megjegyezte, hogy Horthy Miklós akkor is itt tartózkodott, amikor Teleki Pál miniszterelnök megérkezett Joachim von Ribbentrop birodalmi külügyminiszter azon kérését tolmácsolandó, hogy Magyarország területén fegyverzeti szállítmányok haladassanak át a Szovjetunió elleni támadáshoz. A birodalmi külügyminisztert visszautasító válasz ugyancsak itt fogalmazódott meg. Özv. Horthy Istvánné és fia, ifj Horthy István a kormányzó nélkül is szívesen időzött a kastélyban – a légi bombázások kezdete is itt érte őket.

Az előadás zárószakaszában elhangzott, hogy 1944 őszén a kastélyt német csapatok szállták meg, illetve parancsnoki főhadiszállást alakítottak ki a Mária Terézia-terem környéki szobákban. 1944. december 10-ei távozásukkor minden mozdítható tárgyát és hasznosnak vagy értékesnek vélt eszközt magukkal vittek.

A gánti cserkész tábor 1945 nyarán címmel egy helytörténeti kuriózumról tartott előadást Czeglédi Noémi (GVM). A prezentáció tartalma a két világháború között megalakult öt cserkészcsapat egyikére, a 44. sz. Rákóczi-ra fókuszált. (A másik négy: 20. sz. Erődi Ödön, 187. sz. Zrínyi, 802. sz. Szent Korona, 943. sz. Ráday Pál cscs.) Az elhangzottakból kiderült, hogy a csapat jogelődjét még 1918 előtt Kassán alapították, az igazoló csapatszemlére 1925. június 6-án került sor. A két háború közti időszakból kiemelendő Buczkó Emil parancsnok és Szopek Loránd parancsnokhelyettes. Jelmondatuk: „Alkalmazkodás az elvek feladása nélkül”.

A háború befejezése a cserkészcsapat számára is új korszakot nyitott, de a munka szinte azonnal újraindul, és a szülői akarat, valamint a támogatás is megvolt a folytatásra. A 44-esek ekkor új csapatparancsnokot kaptak egy energikus, fiatal tanár, bizonyos Fényi Ottó személyében. Alig másfél hónappal a magyarországi harcok befejezése után, 1945. május 27-én cserkészgyűlést szerveztek a gödöllői erdőben. Ezután Fényi Ottó szervezésbe fogott, hogy a Gánt község (Fejér vármegye) határában tartandó tábor a lehető legzökkenőmentesebben bonyolódjon le. Munkáját a Magyar Kommunista Párt helyi szervezete is segítette. A végeredmény egy nehézségektől nem mentes, de maradandó emlékeket hagyó tábor lett.

A konferencia előadásai között helyet kapott egy, a régészetnek, illetve történettudományának részét nem képező, de a vonatkozó kutatásokat nagyban elősegítő terület képviselőjének prezentációja is. Enyedi Péter (Enviroverse Hungary Kft.) *Országosan elérhető mikrodomborzati tér adatok a régészet szolgálatában* címmel megtartott előadásában ismertette, hogy a földfelszínnek drónokkal, merevszárnyú repülőeszközökkel, illetve műholddal, valamint LIDAR-ral [Light Detection and Ranging – lézer alapú távvezérlés] történő felmérése hogyan segítheti a régészeti feltárásokat.

A debreceni központú cég, ahogy arra a szakember rámutatott, 12 éve van jelen a légi távvezérlés területén, de a térinformatika terén is húsz éves tapasztalattal rendelkezik. Az elmúlt bő egy évtizedben részt vettek az egykori hortobágyi bombázó lőtéren végzett tereprendezés előkészítő munkálataiban, de a MTA Bölcsészettudományi Központja Régészeti Intézetének megbízásából sikeresen mérték fel a Pilis meghatározott területeit is. Zárásként az előadó elmondta, hogy jelenleg egy, az ország egész felszínét érintő felmérésen dolgoznak, amely a jövőben elősegítheti a Gödöllő környéki régészeti feltárásokat is.

A konferencia délutáni szekciójának első előadását Soós Péter (HM HIM) tartotta meg *Az Attila-vonal és erődítési elemeinek terepi nyomai* címmel. Az erődítés mi-benlétének, majd 1944 nyara és ősze hadieseményeinek áttekintése után a Budapest előterében létesített Attila-vonal kiépítése került fókuszba.

Az előadó prezentációjában kifejtette, hogy az Attila-vonal rendeltetése nem csak a főváros, de a pesti hídfő védelme is volt. Hozzátette, a tervezést nem kellett az alapkortól kezdeni, lévén az első világháború idején is kiépült egy védműrendszer Budapest körül, így a munkálatok során szerzett tapasztalatok és a tervrajzok elvben rendelkezésre álltak. A főváros előterében – Gödöllő érintésével – egy hármas tagolású (harckocsi- és harcárkokból, tüzérségi állásokból stb. álló), védőgyűrű épült ki (Attila I, II és III) egyenként 70, 60 és 35 km-es arcvonalszakasszal. Az építésben – melynek során több, mint 500 000 m³ földet mozgattak meg – részt vettek a Magyar Királyi Honvédség alakulatai, a Szlovák Köztársaság Védelmi Erejének egy műszaki hadosztálya, munkaszolgálatosok, továbbá a polgári lakosság tagjai.

A harcok végeztével az árkokat és az erődítések döntő hányadát betemették, napjainkra ezek nyomai jobbra erdővel borított terepszakaszokon, illetve a vadászterületeken mutathatók ki. Az Attila-vonal némely eleme Gödöllőn, illetve vonzáskörzetében is megfigyelhető, mint például harcárok Marikatelepnél és Szárítópusztán, vagy harckocsi- és lövészárkok Domonyvölgyben.

Polgár Balázs (HM HIM) *A második világháború régészete: az Attila-vonal kutatásának régészeti perspektívái* című előadásában a hallgatóság áttekintést kapott a régészet, azon belül a konfliktusrégészet (prehistorikus és historikus kor régészetének közös ága – *utólagos pontosítás az előadótól*) rövid történetéről, az Amerikai Egyesült Államok polgárháborús csatateré, a Little Bighorn feltárásának mintaadó voltáról, valamint arról, hogy a műfaj Magyarországon sem előzmények nélküli. Az előadó kiemelte, hogy a HM HIM egyik alapítója, vitéz Aggházy Kamil is tett hadirégészeti megfigyeléseket a budai vár Anjou-sétányán.

A magyarországi hadirégészet kutatási területe a napóleoni háborúk, pontosabban az ötödik koalíciós háború (1809), valamint a hidegháború végéig (1991) tartó időszakot öleli fel. Már a feltárások előkészítésénél is komplex (történeti kutatást, szakirodalmi elemzést és terepbejárást is magában foglaló) kutatómódszerrel folyik a munka, amelynek lebonyolítása a későbbi szakaszokban az illetékes önkormányzatokkal együttműködve, akár önkéntesek bevonásával történik. Ez alól nem kivétel az Attila-vonal egyes szakaszainak feltárása sem.

Az előző prezentációhoz témáját tekintve szervesen illeszkedett Kulcsár Viktor (HM HIM) *Második világháborús konfliktusrégészeti kutatások Gödöllő térségében* című előadása. A konferencia hallgatósága megtudhatta, hogy a szakszerű feltárási munkákat komolyan hátráltatja a 2000-es évek közepe óta jelenlévő illegális „fémkeresőzés” jelensége, aminek csalhatatlan bizonyítékai az újra és újra fellelt ún. „rabló-gödrök”, illetve az internetes fórumok vonatkozó témái. A kutató hangsúlyozta, hogy az említett illegális tevékenység több szempontból káros, elég csak az adatrögzítés/dokumentáció teljes mellőzésére, vagy a fellelt tárgyak elmaradó konzerválására, tisztítására gondolni.

Az előadó a bemutató második szakaszában ismertette az elmúlt időszak ásatásainak egyik igen jelentős helyszínét, a Mogyoród határában lévő T-34/76 kilőtt szovjet harckocsi roncslelőhelyét. Unikális volta abban rejlik, hogy a tárgyalt időszakból nagyon ritkán találunk a régészek ún. *in situ* leletet. Jelen esetben konkrétan sikerült azonosítani a harckocsit, így kiderült, hogy kilövés után az alvázat a lánctalpról lebontották, illetve elvontatták, a helyszínen azonban visszamaradtak lánctalprészek, illetve kisebb méretű roncsdarabok, amelyek – régészeti értelemben – a kilövés helyszínén eltemetődtek.

Az előadás zárásaként szó esett a Gödöllőtől mintegy 15 km-re lévő Dány és Valkó települések közötti terepbejárásról. Az itt előkerült francia eredetű, de román gyártmányú gránátelemelek egyedinek számítanak a térségben, ugyanis a Budapest-környéki harcokból csak innen hagyományozódtak ránk ilyen eszközök maradványai.

A konfliktusrégészet egy érzékenyebb területét érintő előadást tartott Aranyossy-Péter Máté (HM HIM) *Az Attila-vonal magyar katonasírhajói Gödöllőn és térségében* címmel. Elmondta, hogy az elesett katonák azonosítása, illetve újratemetése a legtöbb esetben egy összetett kutatómunka végeredménye, amely Gödöllő esetében sincs másképp.

Hangsúlyozta, hogy az egyetlen meglévő gödöllői hősi temetőben (Gödöllői Premontrai Apátság temetője) nyugvókon kívül még több, a környék harcaiban elesett hősi halott is azonosításra, illetve újratemetésre vár, lévén máshol, esetenként családi sírban nyugszanak. Az előadás végén a hallgatóság megismerkedett a Gödöllőhöz tartozó Babatpusztán fellelt fémnévtáblával, amely feltehetően eredetileg egy fejfához tartozott, és amin a Miklicz Emil név volt olvasható. Utóbb kiderült, az illetőt a család eltemette, de olykor – mint az ismertetett esetben is – előfordul, hogy a helyszínen marad a hősi halotthoz köthető néhány használati tárgy.

A délutáni szekció és egyben a konferencia utolsó előadását Fábrián Balázs tartotta meg (GVM), melynek címe: *A gödöllői hadifogolytábor*. Ebben a hallgatóság némi betekintést nyerhetett Gödöllő történetének legtöbb emberáldozattal járó időszakába, azaz a második világháború magyarországi harcainak lezárultát követően *malenkij robotra* elhurcoltak sorsába.

Ahogy arra az előadó rámutatott, az NKVD már 1945 kora tavaszán gyűjtött be kényszermunkára 14 és 60 év közötti civil fiúkat/férfiakat Gödöllő térségében is, ahol a magyarországi kényszermunka-táborok egyik legembertelenebbje működött a Premontrai Gimnázium épülete mellett, illetve később a főépület bevonásával. Az objektum zsúfolásig meg volt töltve kényszermunkára erőszakkal befogott civilekkel, sőt – ahogy a kutató hangsúlyozta – arra is többször volt példa, hogy az újonnan begyűjtöttek hely hiányában napokig az udvaron várakoztak. A tábor magán hordozta a hasonló létesítmények legtöbb vonását: a ruhákat füstöléssel fertőtlenítették, heve-nyészve ásták meg a szabadtéri latrinákat. A visszaemlékezésekre hivatkozva arról is

---

említést tett, hogy nem állt rendelkezésre a megfelelő mennyiségű ivóvíz sem, illetve a cigaretta „valutaként” szolgált a „cserekereskedelemben”.

A tábor szerepe 1945. március 17. és 19. között némileg megváltozott. Miután a fogva tartottakat Ceglédre csoportosították át, a gödöllői objektum internálótáborként működött tovább.

Összegezve a konferencián elhangzottakat elmondható, hogy az elmúlt időszakban igen sok új adattal, információval sikerült a régészeknek, történészeknek Gödöllő második világháborús történetének felkutatásához hozzájárulni, ám a szakemberek elmondásai alapján a jövőben elvégzendő kutatások még több, hasonló rendezvény megtartásához szolgáltathatnak alapot.